

Könyvtárügy Izraelben

Szemle

Kovács (D.) Katalin

Az izraeli kultúra mélyen kötődik az írásbeliséghez és a könyvekhez. A vallási hagyományok következtében a zsidó nép történelme során az olvasás és a tanulás mindig a társadalmi élet középpontjában állt. A 18. századi felvilágosodás óta az európai zsidóság már nem csak vallásos irodalmat olvas, és maga az olvasás sem csupán vallásos kötelesség. A zsidó nemzeti és kulturális élet újjászületésében Izraelnek mint a zsidóság kulturális központjának megteremtésében is fontos szerepet játszottak a könyvek.

A független Izrael megalakulása (1948) előtt, a kialakulóban levő állam kultúrájában elsősorban az Európából és Észak-Amerikából odaérkező zsidók játszottak meghatározó szerepet. Később a bevándorlók nagy része az arab országokból érkezett, akik körében a vallásos tárgyú könyvek megőrizték központi szerepüket. A különböző kultúrákból betelepült zsidóság integrálása nagy kihívást jelentett a fiatal Izrael állam életében.

Izrael ma is a bevándorlók országa, de a bevándorlás mértéke sokkal kisebb, mint az állam megalakulását követő első évtizedben. Az 50-es években százezrek települtek le az országban. Az állam első negyven évében (1948-1988) bevándoroltak több mint fele 1949 és 1958 között érkezett Izraelbe. Nagy részük az arab országokból települt át, és integrálódniuk kellett az eredendően Nyugat-orientált izraeli társadalomba. Jelenleg Izrael újabb bevándorlóhullámmal számol: a Szovjetunióból várható zsidók százezreivel. Az első tömeges bevándorlók beilleszkedését elősegítette a közös, könyvekben gyökerező

hagyomány, és az erre épülő olvasási és kulturális szokások. A szovjet bevándorlók előreláthatólag jó hatással lesznek az olvasási mutatókra és a könyvtárhasználati szokásokra is. A Szovjetunióból érkező zsidók jelentős része a művelt réteghez tartozik, ezért izraeli beilleszkedésük valószínűleg könnyebb lesz, mint történt korábban, az arab országokból bevándorlók esetében.

1988-ban Izrael lakossága 4,5 millió fő volt, közülük 3,7 millió zsidó, a többi arab származású. A lakosság mintegy 90%-a, négy millió ember él városokban.

Izrael hivatalos nyelve a héber és az arab. Az angol nyelv széleskörűen elterjedt, és a különböző országokból érkezett bevándorlók számos egyéb nyelvet is használnak. A beszélt nyelvek gazdagsága hatással van a könyvkiadásra és az olvasásra is.

Az izraeliek a világ legolvasottabb népei közé tartoznak. Egy, a 70-es években végzett vizsgálat szerint a lakosság 77%-a olvas évente legalább egy könyvet, és ez sokkal nagyobb arány az európai átlagnál. 1986-87-ben Izraelben 5300 könyvet adtak ki, összesen 16 millió példányban. Ennek alapján az egy főre jutó könyvek aránya ötször-hatszor nagyobb mint az USA-ban. 1985-ben 911 folyóirat és napilap jelent meg. Ebből 67,2% héber, 14,3% angol, 6,8% arab nyelven, 7,9% egyéb nyelven. A kétnyelvű periodikumok aránya pedig 3,8% volt. Az új szovjet bevándorlók hatására valószínűleg megnő a kereslet az orosz és az alapfokú héber nyelvű folyóiratok és napilapok iránt.

Az oktatás Izraelben 5 és 15 éves kor között kötelező és ingyenes. Számos iskolatípus: állami, magán, világi, egyházi stb. és sokféle főiskola, szakiskola, egyházi felsőfokú oktatási intézmény található az országban. Az írástudatlanok száma jelentősen csökkent az elmúlt évtizedekben, szoros összefüggésben az iskolázottság mértékével. Jellemző, hogy amíg a 65 évnél idősebb zsidó lakosság 13,6%-a, az arabok 69,1%-a nem járt iskolába, addig ez az arány a 15-17 éves korosztály esetében 0,1, illetve 2% (1988-as adat).

Izraelben az ötvenes években sem a gazdasági, sem a biztonsági helyzet nem tette lehetővé a *könyvtári rendszer* fejlődését. Az olvasók nagy részét ekkor a kibucokban levő gyűjteményekből és az egyetemi könyvtárak állományából látták el. A könyvtárakban uralkodó szemléletre jellemző volt, hogy elsősorban a szellemi elit könyvtári ellátását tartották fontosnak. Változást

csak a hatvanas évek hoztak. Az Oktatási és Kulturális Minisztérium könyvtári osztályán felismerték a fejlett könyvtári rendszer kialakításának szükségességét. Az új városokban és településeken megkezdték a *közművelődési könyvtárak* szervezését a dán modell alapján, amely a helyi önkormányzatok kezdeményezésére alapított, független könyvtárak hálózatát jelenti. 1965-ben megalakult az *Izraeli Közművelődési Könyvtári Központ*, amely azóta is sok segítséget nyújt a könyvtárosoknak. Fontos feladata a központi katalógizálás, továbbá a központi beszerzés és feldolgozás. A Központ adja ki a *Yad la-Kore* című könyvtári folyóiratot, és emellett számos bibliográfiát és referenzs művet is megjelentet.

1985-ben Izraelben 983 *közművelődési könyvtár* 973 ezer olvasót fogadott. A zsidó könyvtárak több mint kétharmada vidéken található, és állományuk a teljes könyvtári állomány 46%-át teszi ki. Egyes vélemények szerint könyvtári szempontból a *kibucokban* élők a legjobban ellátottak. A kibucokban a múltban elsősorban mezőgazdasággal foglalkoztak, de ma már ezeken a településeken, ahol a népesség 3 százaléka él, jellemző az ipari tevékenység is. A legtöbb kibucban jól működő könyvtár található, melyek összállománya 2 millió kötet.

A *könyvtárak finanszírozása* nem tart lépést az inflációval, és ez az egyik oka a *közművelődési könyvtárügy stagnálásának*. Amíg például az Oktatási és Kulturális Minisztérium 1975-ben átlagosan 43%-ban fedezte a fejlettebb településeken működő *közművelődési könyvtárak* költségeit, 1989-ben ez az arány 13%-ra csökkent.

A *könyvtárhasználók* legnagyobb számban a fiatalok köréből kerülnek ki, míg felnőttkorban csökken vagy meg is szűnik a könyvtárhasználat. Ez valószínűleg azért alakul így, mert a *közművelődési könyvtárak* nem tudják megfelelően ellátni az olvasókat. Másik oka ennek az lehet, hogy a képzettebb olvasók inkább a felsőoktatási és a szakkönyvtárakat használják. Ráadásul, mivel a magasabban képzett emberek jobban keresnek, a könyvtári kölcsönzés helyett meg is tudják vásárolni a szükséges irodalmat. Az elektronikus média elterjedése pedig konkurrenciát jelent a könyvtárnak. Általánosságban elmondható, hogy a *közművelődési könyvtárak* szolgáltatásai korlátozottak: nincsenek audiovizuális dokumentumok, hiányzik a közhasznú információszolgáltatás, stb.

A *Zsidó Nemzeti és Egyetemi Könyvtár* Jeruzsálemben található. A nemzeti könyvtár gyűjti a világon bárhol megjelenő, zsidó szerzők által írt, vagy zsidókról szóló, továbbá a jiddis és héber nyelvű dokumentumokat. A zsidó nemzeti könyvtár kötelezpéldány megőrző könyvtár. Az infláció miatt azonban a kötelezpéldány szolgáltatás elmulasztásáért kiroható összeg mára már olyan csekély, hogy sok kisebb kiadó nem törődik a törvénnyel. A könyvtár adja ki *Kiryat Sepher* címen a nemzeti bibliográfiát. A kiadvány negyedévenként jelenik meg, de az átfutási idő meglehetősen hosszú: két-három év. Az izraeli nemzeti könyvtár egyúttal egyetemi könyvtári feladatokat is ellát. Egyes vélemények szerint ez akadályozza a nemzeti könyvtári feladatok megfelelő szintű ellátását.

A *Haifai Egyetemi Könyvtár* a 360 ezer lakosú tengerparti városban található. Haifa Izrael harmadik legnagyobb városa, és itt tanul az országban élő arab lakosság legnagyobb hányada. Az egyetem működését a 60-as években kezdte, akkor mint a jeruzsálemi *Héber Egyetemhez* tartozó kar. A Haifai Egyetem 1972 óta független felsőoktatási intézményként működik. Az egyetem *központi könyvtárának* állománya több mint egy millió dokumentum: könyvek, folyóiratok, filmek, videofilmek, térképek, hangzó anyagok, stb. A dokumentumokat szabadpolcos rendszerben helyezték el, biztosítva az állományhoz való közvetlen hozzáférést. Az egyetem 6500 hallgatóját a könyvtár aktívan segíti a források használatában. Könyvtárlátogatásokat szerveznek számukra, és rendszeresen tartanak könyvtárhasználati előadásokat. A hallgatók nagy része önállóan használja a katalógusokat, referáló lapokat és bibliográfiákat. A könyvtárban számos *információkereső rendszert* fejlesztettek ki, így például a folyóiratcikkek online hozzáférhető bibliográfiáját. A könyvtár előfizetője a DIALOG, a BRS és a WILSONLINE adatbázisközvetítő központok szolgáltatásainak. A központi könyvtárban külön figyelmet szentelnek a gyermekkönyvtárügynek. Gyermekcsoportokat ismertetnek meg rendszeresen a könyvtár használatával, és gyermekkönyvtárügyre szakosodott hallgatókat is fogadnak. Az állomány mintegy 80%-a angol nyelvű. Az angolon kívül jelentős a héber, arab, német, francia, spanyol és jiddis nyelvű dokumentumok száma is. Az oktatásban használt szakirodalom jelentős része is angol nyelvű, ezért az izraeli diákoknak nélkülözhetetlen az angol nyelv ismerete.

Az arab diákoknak tökéletesen kell ismerniük a héber nyelvet, mert az előadások és a dolgozatok nyelve a héber, és a vizsgákra való felkészüléshez angolul is tudniuk kell.

A haifai könyvtár a 70-es évek elején – az izraeli könyvtárak közül elsőként – a Dewey-féle osztályozásról áttért az amerikai Kongresszusi Könyvtár rendszerére. A tárgyszórendszert – pénzühiány miatt – nem sikerült héberre fordítani, ezért az eredeti angol tárgyszavakat használják. A könyvtárban négy nyelvű cédulakatalógus található: latinbetűs (amely transliterálva tartalmazza az orosz és görög nyelvű művek adatait is), héber, jiddis és arab. Annak ellenére, hogy a jiddis és a héber ábécé közös, a jiddis nyelv néhány betűt a hébertől eltérően használ, ezért nem lett volna szerencsés a két nyelvre egy katalógust használni. A könyvtár saját számítógépes rendszert fejlesztett ki az egyes munkafolyamatok automatizálására. A számítógépesítést fokozatosan akarták bevezetni, a feldolgozással kezdve és utoljára hagyva az online katalógust. A saját fejlesztésű rendszer használatát azonban a későbbiekben abbahagyták, mert az izraeli felsőoktatási könyvtárak az alábbiakban ismertett közös számítógépes hálózatot létesítettek, és ehhez csatlakoztak ők is.

Az *ALEPH (Automated Library Expandable Program)* az izraeli egyetemi könyvtárak számítógépes hálózata. Integrált könyvtári rendszer, amely eredetileg a jeruzsálemi egyetem 23 kari könyvtára közös katalógusának céljait szolgálta. Ezt fejlesztették tovább sikeresen. A hálózat legfontosabb célja egy központi könyv- és folyóirat-katalógus létrehozása, amely minőségi javulást jelent a könyvtárközi kölcsönzési rendszerben.

A *könyvtárközi kölcsönzés* átfutási idejének lerövidítésére rendkívül nagy szükség van naprakész központi könyv- és folyóirat-katalógusra. A jeruzsálemi *Nemzeti és Egyetemi Könyvtár* 1981 óta évente megjelenteti mikrofilmlapon az izraeli könyvtárak *központi folyóiratjegyzékét*. A kiadvány 165 egyetemi és szakkönyvtár valamennyi folyóiratának adatait tartalmazza. Közművelődési könyvtár nincs az adatszolgáltatók között. A folyóirat-katalógust az ALEPH rendszert használó egyetemi könyvtárak online is lekérdezhetik. A közeljövőben az adatbázist hozzáférhetővé kívánják tenni valamennyi izraeli könyvtár és információs intézmény számára. *Országos központi könyvkatalógus* nincs Izraelben, ezért egészen a legutóbbi időig minden könyvtárközi kérés csak

esetlegesen került az egyes könyvtárakhoz. Változást csak az hozott, hogy ma már az ALEPH rendszert használó egyetemi könyvtárak a hálózat segítségével legalább egymás állományában keresni tudnak. A másik kivételes csoport az orvosi könyvtárak köre, ahol az ún. regionális könyvtárak saját területükön központi könyvkatalógusokat építenek.

Annak ellenére, hogy Izrael kis ország, létre lehetett volna hozni egy nemzeti könyvtári hálózatot, de ez nem történt meg. Szóba került, de nem volt olyan hivatalos szerv, amely felkarolta volna az ügyet. Számos formális és informális együttműködési kapcsolat jött létre ugyanakkor a könyvtárak között. E kapcsolatok alapja elsősorban a szakterület. Mivel gyűjtőkori együttműködés nem alakult ki, néhány nagykönyvtár a könyvtárközi kérések állandó „célpontja”. Ezen a területen is kivétel az orvosi könyvtári hálózat, ahol megosztották a könyvtárközi kérések teljesítésének terheit az *Országos Orvostudományi Könyvtár* és a regionális feladatokat ellátó orvosi könyvtárak között. Ennek következtében nemcsak a központi könyvtár terhei csökkentek, de a szolgáltatás is gyorsabbá vált.

Az Izraelben nem elérhető könyvtárközi kéréseket külföldre továbbítják vagy közvetlenül a kérő könyvtárak, vagy az *Országos Tudományos és Műszaki Információs Központ* keretében működő kliringállomás segítségével.

Ma kivételesnek tekinthető az az izraeli könyvtár, amelyik ingyenesen nyújt könyvtárközi szolgáltatást. A szolgáltatásért kért ellenérték alapja legtöbb könyvtár esetében az egységnyi másolatok száma (egy egység = 10 oldal), amelyhez ún. szolgáltatási díj is járul. A szolgáltatásért kért díjat befolyásolja a kérő és a küldő intézmény közötti kapcsolat, valamint az a tény, hogy a kérő intézmény profitorientált vagy nem. Az egyetemi könyvtárak esetében például a könyvtárközi kölcsönzésért kérhető díjat külön bizottság határozta meg.

A könyvtáros szakmában ma az egyik legnagyobb kihívást a dokumentumokhoz való hozzáférés jelenti. Általános jelenség, hogy miközben a kiadványok száma állandóan emelkedik, a könyvtárak költségvetése csökken. Mindez kényszerítő erővel hat a könyvtárosokra, hogy a gyűjteményre való orientáltságról a hangsúlyt a hozzáférés biztosítására helyezték át. Ezt, a szemléletben és a könyvtári munkában egyaránt kötelező érvényű változást elősegíti, sőt meg is

követeli a fejlett technológia jelenléte. Amikor egy online vagy CD-ROM-ról lehívott bibliográfia percekben belül elérhető, a felhasználó érhető módon nem akar hetekig várni egy olyan folyóiratcikkre, amely nincs meg a könyvtárban. Korábban a könyvtárak nemcsak hogy nem elemezték a dokumentumszolgáltatás folyamatát, és meg sem próbálták azt fejleszteni, de igyekeztek rábeszélni a felhasználót a türelmes várakozásra. Sőt, még arról is meggyőzték őket, hogy fizessenek azért, amire oly sokáig várakoztak. Ma a könyvtárak megpróbálják az új technológiák – mint például az elektronikus posta és a telefax – segítségével szolgáltatásaikat gyorsítani, az automatizálással pedig a papírmunkát csökkenteni.

Múlt és jelen Kárpátalja könyvtárügyében

S. Benedek András

Futaky László szerénykedő című (Jelzések Kárpátalja könyvtárügyéről. = Könyvtári Figyelő, 1990. 3-4. sz. 261-272. p.) beszámolója volt az első olyan tanulmány, amely összefoglalta e közel 200 000-es magyar kisebbség könyvtári ellátásának (vagy talán ellátatlanságának) helyzetét. Ezt megelőzően csupán az OSZK KMK által

Irodalomjegyzék

1. MORGAN, Michael: Librarianship in Israel. = *Libr. Assoc. Rec.* 91.vol. 1989. 8.no. p.464-466.
2. REIS, Tovah: Document supply in Israel: A review. = *Interlending and Document Supply*, 18.vol. 1990. 4.no. p.119-121.
3. ROITBERG, Nurit: Az izraeli egyetemi könyvtárak számítógépes hálózata. = *Tud.Műsz.Táj.* 37.évf. 1990. 6.sz. p.233-236.
4. SEVER, Shmuel - BRANSE, Yosef: Social aspects of reading and library use in Israel: A second look. 1990. 35 p. Kézirat.

1985-ben megjelent A határokon túli magyarság olvasáskultúrája c. kötetben olvashattunk egy némiképp szubjektív, alapvető megjegyzéseiben azonban sajnos ma is érvényes helyzetképet. Futaky László érdeme az is, hogy a jelen könyvtárügyét megpróbálja történelmi összefüggésekbe állítani, amikor a két világháború közti időszakot is felidézi.

A kisebbségi és a „nemzeti” magyar kultúra összefüggéseiről a hetvenes évek elején folytatózott, majd felsőbb sugallatra elhalt vita egyes résztvevői a „kisajátítástól” féltették az egységes magyar irodalmat. Ez azonban két szempontból sem elfogadható érv. Az első és a budapesti látószögből talán fontosabb: a kisebbségi irodalmak által új színben, új fényben felmutatott kultúrértékek – gondoljunk csak Erdély, Székelyföld, a Felvidék regionális monográfiáira – nem szegényítették, de éppenséggel gazdagították az összmagyar kultúrát. A másik a kisebbségek számára lényeges. Az önálló létre kényszerült közösségek hagyománytudata kényszerűen és szükségyszerűen a „múltba szerveződik”. Ez vonatkozik a könyvtárügyre (tágabban értelmezve: a könyves kultúrára) is. Ha tehát a kárpátaljai magyarság